

Юлія Попенюк

Образ Богородиці в українській іконі «Різдво Ісуса Христа»: Богословські тексти та християнська іконографія

Розглядається образ Пресвятої Богородиці в іконографії Різдва Христового. Діва Марія займає найпочесніше місце і набуває найбільшого значення, оскільки вона – Мати Царя, Спасителя цього світу. Ісус Христос втілюється на землі завдяки Богородиці і Святому Духові і став чоловіком задля спасіння усього людства. Церква підносить і возвеличує образ Богоматеринства, прославляючи дівоцтво Пресвятої Діви до, під час і після народження Ісуса Христа, що оспівується в різдвяних богослужіннях і акафістах.

Ключові слова: Різдво Христове, іконографія, ікона, сакральне мистецтво, Богородиця, образ

Різдво Христове для людства має неоціненне і незбагненне значення – це не тільки народження Ісуса Христа як людини, а прихід у світ Сина Божого, однієї із трьох іпостасей Пресвятої Трійці, який з'єднав у своїй Особі дві природи: Божественну і людську. Син Божий прийшов на землю і став Чоловіком від Духа Святого і Марії Діви, зазнавши всього, крім гріха, помер на хресті, але воскрес і вознісся на небо¹. Отже, якби не прийшов на світ Син Божий, правдиві християни не мали б спасіння і життя вічного. Оскільки Господь створив людину і на свій образ і свою подобу (Бут.1, 26-27; Іов 10,8). У зв'язку з чим людина є унікальним Божим творінням, яка була створена, щоб бути подібною до Бога. Згрішивши, людина затерла в собі Божий образ і уподібнилася до істот, які її оточували. Бог не хотів, щоб Його подоба несла пошкоджений образ і подбав про неї своїм величним планом спасіння².

Ряд вчених у своїх доробках досліджували іконографію Різдва Христового, зокрема: В. Овсійчук «Оповідь про ікону» у співавторстві з Д. Кравичем, Я. Креховецький «Богослов'я та духовність ікони», Іштван Іванчо «Ікона та літургія». Дослідники зупинилися на аналізі дванадцяти празників церковного року, розкривали їхній богословський контекст, зокрема і Різдва Христового. Іштван Іванчо детально дослідив кожний елемент іконографічної композиції Господнього Народження, проаналізував два джерела іконопису: канонічні Євангелія і апокрифічні,

простежити взаємодію літургії та ікономалярства, а також вплив церковних пісень на іконопис. Зокрема, дослідники фрагментарно торкалися образу Богородиці в іконах Різдва Христового в богословському контексті, проте виникла потреба детальніше зупинитися на образі Богородиці у пам'ятках Різдва Христового в українському мистецтві XV–XVIII ст., узагальнити досягнуті результати, здійснені дослідниками дотепер, та доповнити їх власними спостереженнями і висновками.

Мета цієї статті розглянути і охарактеризувати образ Богородиці в іконографії Різдва Христового в українському іконописі XV–XVIII століття. Таємниче втілення Господа Ісуса Христа на землі від Духа Святого і Марії Діви (Мт. 1,18-25; Лк.1, 26–38) відкриває глибину милосердя Божого до занепакої людини. Сповідене ангелом ім'я Сина Божого у плоті – Ісус, означає Спаситель, бо врятує він покликаних Богом людей від їхніх гріхів³. Григорій Богослов з цього приводу висловився так: «Христос прийняв на себе мою плоть, щоб спасти подобу і вчинити безсмертним тіло»⁴. Ікона Різдва Христового уособлює цей величний план спасіння, являє незбагненну любов Бога до людини, возз'єднання небесної і земної дійсності. «Бачимо, що Божий Син спочиває у яслах, але водночас знаємо, що Він перебуває по правиці Отця. Бачимо Його в обіймах Матері й водночас знаємо, що Він – на лоні небесного Отця»⁵. Євангеліст Йоан зазначає: «Слово стало плоттю і жило з нами, повне благодаті й істини» (Ів.1,14). Саме у цій фразі з Євангелія резюмується зміст Різдва. «Зміст Різдва – Боговтілення: втілення Бога, чисто духовної Сутності. Отже, «Слово стало плоттю». Горній світ поєднався з земним «...прийшло до вас Царство Боже» (Лк. 11, 20)⁶.

Що ближче наближається празник Різдва Христового, то частіше у стихарях, канолах та тропарях церковних Богослужінь мовиться про Народження Сина Божого від Діви Марії у яслах, про святого Йосипа, вифлеємську зірку, поклін пастухів і волхвів⁷. Тропар – це короткий піснеспів, який розкриває значення празника і оспівує цю священну подію і виконується під час Богослужінь, а кондак – доповнює і розкриває основну тему тропаря. «Тропарі та кондаки – це словесні ікони празників, а тому вони особливо тісно пов'язані з живописними іконами»⁸. Зміст тропарів базований на Євангелії, вони прославляють ті головні події, які відбувалися на сторінках Біблії, що зазвичай стає предметом іконописного зображення⁹. Натомість, в кондаку Різдва Христового детальніше оспівується Народження Ісуса Христа: «Діва днесь преістотного родить і земля вертеп неприступному приносить. Ангели з пастирями славословлять, а волхви зо звіздою подорожують, бо ради нас родилося Дитя мале – Предвічний Бог».¹⁰

Тут оспівуються ті моменти, які увійшли в іконографічну композицію середньовічної ікони Різдва Христового: і червоне ложе Богородиці, що символізує Неопалиму Купину, тобто Непорочне зачаття Діви Марії, і ангели з пастирями, що прославляють і оспівують Христа, волхви і Різдвяна зірка¹¹.

Гора, яка є невід'ємною частиною композиції ікони Різдва Христового, традиційно асоціюється з Богородицею, печера, в такому випадку, може трактуватися як її лоно¹². Також це підземне заглиблення символізує гріховний світ, в якому засяяло Сонце правди, Світло світу, що розвіює темряву¹³. На думку В. Овсійчука, символіка печери пов'язана з ідеєю плодovitості та животворчої сили землі: все живе на землі має померти, щоб потім знову відродитися¹⁴. На деяких іконах Різдва над печерою зображають дерево, що може бути ілюстрацією слів тропаря, який співається напередодні празника Різдва: «...Дерево життя в вертепі розквітнуло від Діви. Її лоно раєм мисленним явилось, в якому – Божественний сад. З нього, ївши будемо жити – і не, як Адам помремо. Христос рождається, щоб оновити упалий колись образ»¹⁵.

В іконографічній композиції Різдва Христового, яка була характерна для середньовічного малярства, а саме, у центральній частині, зображали Богородицю, яка відпочиває на яскраво-червоному ложі, «...бо ж Вона стала Матір'ю Царя Христа. Нова Єва – гідна і поважна у своєму материнстві нового, відродженого людства»¹⁶. Богородиця займає найпочесніше місце і набуває найбільшого значення, оскільки вона відіграла найвизначнішу роль в таїнстві Боготілення¹⁷. Завдяки Богородиці загладжується первородний гріх, адже «вона – Мати царя, обдарованого довір'ям Бога: Господь вибрав її «матір'ю життя і заступницею»¹⁸. Святий Йоан Золотоустий у проповіді про Богородицю Діву Марію каже: «Нікого не можна знайти між людьми такого, як Богородиця Марія. Перейди, чоловіче, думкою всі сотворіння і поглянь, чи є що рівне або більше, як свята Богородиця Марія?»¹⁹ Завдяки Богородиці жіноцтво стало блаженним. Саме завдячуючи їй, жіночий рід вже не є під прокляттям, оскільки Вона народила таку Дитину, яка прийшла на світ, щоб прославити свого Творця – Бога Отця і очистити людство від первородного гріха. Богородиця Діва обтерла сльози плачучої Єви, зцілила її печаль, адже принесла цьому світові відкуп, народивши Спасителя²⁰.

В тропарях і кондаках величається Народження Сина Божого від Діви Марії, підкреслюючи її Непорочне зачаття: «Готуйся, Вифлеєме, розкрийся всім Єдеме, красуйся Євфрате, бо Дерево життя розквітнуло в вертепі з Діви. Її лоно явилось духовним раєм, в якому – божественний сад. Тому, ївши з

нього, будемо жити, і не помremo, як Адам...»²¹ Тут також наголошуються слова про спасіння і життя вічне, тобто про місію Христа на землі.

Празник Різдва Христового належить до христологічних свят, однак головний дійовий персонаж, на якому акцентується найбільша увага це – Богородиця. Марія – архетип материнського дівочтва Церкви. Святий Кипріяні – єпископ Карфагена і видатний християнський богослов стверджував: «Бог не може бути Отцем того, кому церква не є Матір'ю»²². У образі Богородиці чудесним чином змогло об'єднатися вічне дівочтво і дівиче материнство. Діва Марія це – досконала людина. Вона – ідеальна, не випадково Богообрана. В іконографії Різдва Христового Марія – молода матір, на відміну від Диви у Благовіщенні, чи зрілої скорботної жінки у Розп'ятті. Піднесення і возвеличення Диви Марії прочитується в іконографії Христового Народження: в середньовічній іконі і частково у ренесансній маляр звертався до різномасштабності, зображаючи Богородицю значно більшою від інших персонажів, а в бароковій іконі – зображали Діву Марію, сидячи на розкішному троні, як Царицю світу. Зокрема, в іконі Поклоніння волхвів II половини XVII ст. Золочівського р-ну Львівської обл. з колекції «Студіон» (Монастир монахів студитського уставу святого обручника Йосифа, м. Львів) іконописець зобразив чорний колір навколо постаті Марії, що зосереджує погляд на Богоматері, яку автор показав з усіма почестями: на підвищенні, сидячи на престолі і під її ногами – підставка овальної форми, бо Пречиста Діва народила Спасителя цього світу.

Богородиця Діва зображається зліва від ясел, точніше праворуч сповитого Дитятка згідно зі словами псалмів: «...по правиці Твоїй стала цариця...» (Пс. 45, 10). Марія може бути зображена сидячи, лежачи або напівлежачи. Різні пози Марії відповідають змінним поняттям про пологи. М. Покровський стверджує, що в усіх пам'ятках давньохристиянського мистецтва Богоматір зображується сидячи, тому що панувало переконання про безболісне народження Немовляти²³. Згідно з догматом про втілення Сина Божого від Диви Марії, Богородиця народила Ісуса Христа, не пізнавши чоловіка, про що наголошує Церква. У Старому Заповіті неодноразово зустрічаються пророцтва про народження Спасителя світу саме від Диви: «Ось Діва в утробі зачне і народить Сина» (Іс.7,14). Про непорочне народження Христа від Диви говорить пророк Єзекііль: «І привів мене назад до зовнішніх воріт святилища, що звернені на схід, і вони були закриті. І сказав мені Господь: «ворота ці будуть закриті, не відкриються і ніяка людина не увійде ними, бо Господь, Бог Ізраїлів, увійшов ними, і вони будуть закриті» (Єз.44,1-2)²⁴. Вчення Церкви про Приснодівство Божої Матері заперечують припущення про болісне народження Немовляти, що

супроводжуються природними пологами. Блаженний Ієронім (340–420) – християнський теолог, відомий як перекладач тексту Біблії, ймовірно, через розповсюджені в його добу апокрифічних сказань про повитух, що були біля Марії, говорив, що Богородиця не мала потребу в послугах повитух²⁵. За словами Йоана Дамаскина (675–753) – знаного візантійського богослова і філософа: «Христос народився у звичайний час, після закінчення дев'яти місяців, за звичайним законом природного виношування, але безболісно, вище закону народження»²⁶. Шостий Вселенський собор, що відбувся в Константинополі 691 року, засуджує звичай, відповідно до якого на другий день після Різдва вірні обмінювались печивом, нібито на честь болю Пресвятої Богородиці при народженні Сина Божого. Собор таку практику засуджує і забороняє, зазначаючи, що Божественне з Діви народження було безболісне і це проповідується всім вірним християнам. І неприпустимо вважати подію народження Сина Божого звичайною для людей, оскільки Богородиця «понад усяке розуміння і вислів тілом породила невмістиме Слово...»²⁷.

Незважаючи на ці одноголосні свідчення теологів і богословів східної і західної церкви про безболісне народження Богоматері, мистецтво візантійське не зберегло первісної форми зображення Богоматері сидячи²⁸. У візантійських пам'ятках, починаючи від VI століття, почала переважати концепція про людську подобу Христа із зображенням Богоматері лежачи. Така форма зображення збереглася до XVII століття, а потім під впливом західноєвропейського мистецтва починають зображувати Богоматір сидячи біля ясел з повитим Немовлям²⁹. Зокрема, в українському іконописі хронологічно першою є празникова ікона кінця XVI століття з Преображенської церкви м. Сколе³⁰, де Богородиця зображена сидячи поруч з яслами на умовному підвищенні або стільці, що було властиве для сюжету Поклоніння волхвів.

На іконах, зокрема і на іконі Різдва Христового, Богородицю Марію зображають із трьома зірками: одну над чолом Марії, а дві інші – на раменах. Тільки Богородиця достойна такого зображення, що символізує її Приснодівство і освячення Святим Духом. «Отже, Марія не належала жодній людині, не пізнала мужа, бо через неї у світ увійшов сам Бог»³¹. Церква возвеличує таїнство дівоцтва Марії, величаючи її «Приснодівою». Латеранський собор 649 року сповідує «приснодівство», як дівоцтво перед, під час і після народження Христа. У Богослужінні оспівується так: «Невмістимий у лоні вмістився, а мати й по народженні далі залишилась Дівою, бо вона Бога породила, що з неї воплотився»³². Зокрема, під дівочістю вчення церкви розуміє не просто стан природи, відсутність статевого

досвіду, а насамперед – непорочність, тобто цілісність особи, сповненої благодаті. Тілесна дівочість тут виступає не як самоціль, а як зовнішній знак духовної цілісності й чистоти серця³³. Йоан Дамаскін вважає, що «це означає, що Марія була Дівою у дусі, душі і тілі»³⁴. Пологи Богородиці відбулися надприродним способом: «Діва породила і нею залишилася по народженні, як і раніше, бо Бог народився, тому й змінив закон природи»³⁵. Праобразом непорочного зачаття Богоматір'ю Христа є Неопалима кушина, про яку описується у Старому Заповіті (Вих.3,2). «Як терновий кущ горить вогнем, але не згорає, так і дівочтво Пресвятої Богородиці не переривається Її непорочним зачаттям»³⁶. «Через це ми і вчимося таїнству, явленому в Діві, від якої в народженні Світло Божественне осяяло людське життя і нетлінним зберегло палаючий кущ, так само, як і квітка її непорочності не зів'яла при народженні»³⁷. Дівичою і нетлінною була смерть Марії, названа Церквою Успіням Богородиці. Марія, «плоттю уснувши», була Своїм Сином «пробуджена» до життя у славі: «Переставилася до життя, будши Матір'ю Життя»³⁸.

Нерідко у сцені Різдва Христового зображають Марію, яка однією рукою підпирає голову. Вважають, що це один з виявів єдності таємниць Зцілення і Відкупу, про яку наголошували грецькі отці³⁹. У середньовічних пам'ятках Господнього Народження і частково у ренесансних, часто Її обличчя відвернене від Дитини, що є невластивим для матері, адже Богородиці відомі пророцтва про страждання і смерть Сина (Іс. 52:13-53). «Її задума говорить про те, що Марія зберігала всі Божі тайни у своєму серці» (Лк. 2:19)⁴⁰. Як стверджує І. Іванчо: лик Богородиці свідчить про людський смуток матері, котра хотіла принести своєму синові щось більше: «Коли Сара народила немовля, їй дістався великий наділ землі, а мені – ані нори. Я зайняла печеру, в якій з волі своєї оселився Ти, дитя нове, предвічний Бог»⁴¹. Архетип Богородиці візантійські теологи часто порівнюють з образом Червоного моря: «В червоному морі, образ непорочної невісти написано колись... Море по переході Ізраїля лишилось непрохідне: Непорочна після народження Еммануїла зосталась нетлінною»⁴².

В одній із найвизначніших українських ікон Божого Народження з Трушевич (орієнтовно середина XVI ст.) присутній рідкісний момент – Богородиця закриває уста рукою, який більше не зустрічається в українських іконах Різдва Христового. На думку М. Гелитович, ікона Господнього Народження з Трушевич близька до ілюстрації богородичного Акафісту і може бути ілюстрацією слів другого ікосу: «Радуйся, в невимовну постанову Божу втаємничена. Радуйся, повіринице тайн мовчанкою вкритих. Радуйся, бо ти не виявила нікому як це сталося»⁴³. Характерним для

сюжетів Різдва Христового доби Середньовіччя є застосування прийому різномасштабності, залежно від значимості персонажів. Малярі виділяли постать Богородиці, яка є композиційним і смисловим центром ікони, підкреслюючи її ложе яскраво-червоним кольором, що особливо виразно прочитується в іконі з Трушевич, де художник робить чіткий акцент на центральній композиції.

На противагу в стихирі Навечір'я Христового Різдва підкреслюється те, Ісус Христос прийшов на землю «заради нас», не задля людства взагалі, а саме «заради нас» і все Боже творіння приносить Йому дари – і ангели, і волхви, і пастирі та ін. «Що Тобі принесемо, Христе, що явився еси на землі заради нас як людина? Усе творіння Твоє благодарення Тобі приносить: ангели – спів, небеса – звізду, волхви – дари, пастирі – подив, земля – вертеп, пустиня – ясла, ми ж – Мати Діву. Предвічний Боже, помилуй нас»⁴⁴. На думку В. Лепахіна, «ця стихира послужила словесною іконою, канвою для іконографії празника Собору Богоматері», основна ідея якої – возвеличення і уславлення Богородиці – яка є композиційним і смисловим центром цього сюжету. Богородицю зображають на престолі в «славі» з Немовлям Ісусом на колінах, з обох сторін стоять навколішках волхви і приносять дари Христові, що нагадує іконографічну композицію Різдва Христового⁴⁵. Прикладом такої іконографії є ікона Поклоніння волхвів середини XVI століття з м. Цевкова, а також храмова ікона Поклоніння царів з Бусовиська (зберігається у Національному музеї у Львові), яка інтерпретується, як Собор Богородиці, згідно з написом на ній⁴⁶. Тема Собору Богородиці тісно пов'язана з Христовим Народженням, оскільки возвеличення і прославлення Богородиці – це основна ідея іконографії Різдва Христового, яка є композиційним і смисловим центром цього сюжету⁴⁷.

Власне, у другий день Різдва Христового християни відзначають свято Собор Пресвятої Богородиці, прославляючи гідність Богоматеринства. Оскільки завдяки Пречистій Діві Марії, яка стала матір'ю Сина Божого, здійснився величний план Господній – відкуплення людського роду. Без Богородиці не народився Христос і Божі плани не стали б дійсністю. Церковний письменник о. М. Мешлер висловлювався так про Святу Богородицю: «О пречудне і взнесле створіння! В її руки і серце зложив Бог наше спасіння! Без неї ми б не мали Ісуса, без неї ми не були б відкуплені. Вона дала свою згоду, і дала її свобідно з безграничної любові до нас... Безпосередній наслідок воплочення для Марії був такий, що вона справді стала Богородицею. Марія є дійсно Мати Божа якраз тому, що вона є

Мати Христова»⁴⁸. Втілення Ісуса Христа через Діву Марію це факт, який підтверджується Першим Нікейським собором, на якому було утверджено Символ віри: «Він задля нас людей, і нашого ради спасіння зійшов із небес, і воплотився з Духа Святого і Марії Діви, і стався чоловіком». Іменування Діви Марії «Матір'ю Господа» (Лк. 1,43) має пояснення у христологічному вченні Православної Церкви. «... Ми Її знаємо як Матір Бога, – стверджує Іоанн Дамаскін, – тому що Бог втілювався з Неї». У боговтіленні відбулася єдність Божественної і людської природи в одній особі – Ісусі Христі. Це не означає, що Бог Слово народився в часі, оскільки для Бога вічного ніякого народження в часі бути не могло⁴⁹.

У другій половині XVI ст. зберігалася іконографічна композиція Різдва Христового, у якій Богородиця Діва лежить на червоному ложі перед яслами, що було притаманне середньовічному іконопису. Зокрема, в іконі Різдва Христового з с. Бусовисько останньої чверті XVI ст. зустрічається рідкісний іконографічний мотив: зав'язана на кінцях вузлом тканина на ложі Богородиці і на закінченні Її мафорію, яким щільно закутані ноги Марії. На думку О.Сидора, «Очевидно, це має бути наочно-реалістичним підкресленням непорочності Пресвятої Діви і після народження Її Сина, так само, як символічним підкресленням цього є три зірки, які прикрашають Її мафорій над чолом і на раменах»⁵⁰.

Образ Богородиці в іконографії Різдва Христового другої половини XVI ст. – першої половини XVII ст. іконописці по-різному розкривали, втілюючи в життя свої власні творчі пошуки. В празниковій іконі з П'ятницької церкви⁵¹ Богородиця нахилена в сторону Немовляти, на якого вказує вказівним пальцем лівої руки. Адже Ісус є дорогою і шляхом до Бога. В іконі з Успенської церкви⁵², а також з Калущини⁵³, Діва Марія сумно споглядає на Ісуса Христа, тримаючи руку на грудях, бо вона знає про мученицьку смерть свого сина. А в іконі з Дрогобиччини⁵⁴ Марія турботливо підтримує білу пелену, на якій лежить Немовля, і з великою материнською любов'ю дивиться на нього.

У бароковому мистецтві в іконографії Різдва Христового образ Марії наповнений глибоким психологізмом, прочитується стурбованість, задумливість, оскільки мати знає про долю свого сина. Зокрема, в іконі Поклоніння пастухів (друга половина XVII ст., Золочівський р-н Львівської обл.) з колекції «Студіон» (Монастир монахів студитського уставу святого обручника Йосифа м. Львів⁵⁵), автор зобразив Богоматір у глибокій задумі. Вона склала на грудях руки і покоряється Божій волі. На Її обличчі поруч з чудесною чистотою прочитується легкий смуток. Її лик виказує материнську любов, а очі відкриваються у безкінечність.

Отже, Богородиця Діва займає найпочесніше місце в іконографії Різдва Христового, оскільки Ісус Христос задля людського спасіння прийшов на землю і став чоловіком через Святого Духа і Діву Марію. У Богородиці чудесним чином поєдналося вічне дівіцтво і дівиче материнство. Марія – архетип досконалої людини, недаремно Вона – Богообрана. Піднесення і возвеличення Діви Марії прочитується в іконографії Христового Народження: в середньовічній іконі і частково у ренесансній маляр віддавав Богородиці найпочесніше місце, окреслюючи її значно більшою від інших персонажів, а в бароковій іконі – зображали Діву Марію, сидячи на розкішному троні, як Царицю світу. Образ Богородиці наділений материнською турботою і теплою. Лик Богородиці випромінює легку тривогу і стурбованість, погляд спрямований удалечінь, адже Вона знає, що чекає на Її Сина. В архетипі Богородиці дивовижним чином поєдналася радість і скорбота.

¹ Іштван Іванчо. Ікона та літургія / Пер. з угорськ. о. Л. Пушкаш. – Львів: Свічадо, 2009. – С. 14.

² Там само. – С. 110–111.

³ Чугреева Н. Н. Слово плоть бысть. Ікона Рождества Христова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://msdm.ru/content/view/318/231/>. – Назва з екрану.

⁴ Іштван Іванчо. Ікона та літургія... – С. 114.

⁵ Там само. – С. 111.

⁶ А. Кураєв. Іконографія Різдва Христового. Інтернет-версія газети «Світло Православ'я». Видання Львівської єпархії Української Православної Церкви. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://svitlo.orthodox.lviv.ua/2000/p2/00_2s1.htm/. – Назва з екрану.

⁷ Катрій Юліан. Пізнай свій обряд / Юліан Катрій. – Львів: Свічадо, 2004. – С. 270.

⁸ Лепакін В. Ікона та канонічність / Пер. з рос. Т. Тимо. – Львів: Свічадо, 2001. – С. 160.

⁹ Там само.

¹⁰ Патріарх Йосип. Господи, до тебе возношу душу мою: молитовник / Йосип Патріарх. – Австралія: Просвіта, 1991. – С. 328.

¹¹ Лепакін В. Ікона та канонічність... – С. 161.

¹² Луковникова Е. Іконографія Рождества Христова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://aliom.orthodoxy.ru/arch/003/003-nativity.htm>. – Назва з екрану.

¹³ Там само.

¹⁴ Овсійчук В. Оповідь про ікону / В. Овсійчук, Д. Кривач. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2000. – С. 200.

- ¹⁵ Іштван Іванчо. Ікона та літургія... – С. 119.
- ¹⁶ Креховецький Я. Богослов'я та духовність ікони / Я. Креховецький. – Львів: Свічадо, 2000. – С. 146.
- ¹⁷ Чугреева Н. Н. Слово плоть бысть...
- ¹⁸ Іштван Іванчо. Ікона та літургія... – С. 119.
- ¹⁹ Катрій Юліан. Пізнай свій обряд... – С. 299.
- ²⁰ Там само.
- ²¹ Патріарх Йосип. Господи, до тебе возношу... – С. 325.
- ²² Іштван Іванчо. Ікона та літургія... – С. 486.
- ²³ Покровский Н. В. Евангелие в памятниках иконографии / Н. В. Покровский. – М.: Прогрес-Традиция, 2001. – С. 167.
- ²⁴ Федчук О. Про Приснодівство Божої Матері // Дзвони Волині. Вісник Волинської єпархії Української Православної церкви. №9 (242) вересень 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.orthvoldiocese.lutsk.ua/gazeta-dzvonu-volyni/2011/2011-09-veresen.pdf>.
- ²⁵ Покровский Н. В. Евангелие в памятниках иконографии... – С. 167.
- ²⁶ Там само.
- ²⁷ Катрій Юліан. Пізнай свій обряд / Юліан Катрій. – Львів: Свічадо, 2004. – С. 296–297.
- ²⁸ Покровский Н. В. Евангелие в памятниках иконографии... – С. 167.
- ²⁹ Покровский Н. В. Евангелие в памятниках иконографии... – С. 168.
- ³⁰ Свенціцька В. Світ очима народних майстрів. Українське народне малярство XIII–XX століть / В. Свенціцька, В. Откович – К.: Мистецтво, 1991. – С. 41.
- ³¹ Іштван Іванчо. Ікона та літургія... – С. 492.
- ³² Іштван Іванчо. Ікона та літургія... – С. 493.
- ³³ Прокопович О. Святуємо Благовіщення. Релігійний портал «Жива Вервиця». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.livingrosary.org.ua/today/items/svjatkujemo-blagovischennja.html>.
- ³⁴ Іштван Іванчо. Ікона та літургія... – С. 493.
- ³⁵ Там само.
- ³⁶ Федчук О. Про Приснодівство Божої Матері // Дзвони Волині. Вісник Волинської єпархії Української Православної церкви. №9 (242) вересень 2011 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.orthvoldiocese.lutsk.ua/gazeta-dzvonu-volyni/2011/2011-09-veresen.pdf>.
- ³⁷ Іштван Іванчо. Ікона та літургія... – С. 120.
- ³⁸ Прокопович О. Святуємо Благовіщення. Релігійний портал «Жива Вервиця». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.livingrosary.org.ua/today/items/svjatkujemo-blagovischennja.html>.
- ³⁹ Ks. Michal Janocha. Ukrainskie i bialoruskie ikony swiateczne w dawnej Rzeczypospolitej. Problem kanony / Ks. Michal Janocha. – Warszawa: Neriston, 2001. – С. 224.
- ⁴⁰ Креховецький Я. Богослов'я та духовність ікони / Я. Креховецький. – Львів: Свічадо, 2000. – С. 146.
- ⁴¹ Іштван Іванчо. Ікона та літургія... – С. 120.

- ⁴² Там само.
- ⁴³ Гелитович М. Ікони Старосамбірщини XIV–XVI століть зі збірки Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького / М. Гелитович. – Львів: Свічачо, 2010. – С. 29.
- ⁴⁴ Лепакін В. Ікона та канонічність / Пер. з рос. Т. Тимо. – Львів: Свічачо, 2001. – С. 162.
- ⁴⁵ Луковникова Е. Иконография Рождества Христова. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://aliom.orthodoxy.ru/arch/003/003-nativity.htm>.
- ⁴⁶ Гелитович М. Ікони Старосамбірщини... – С. 85.
- ⁴⁷ Гелитович М. Ікони Старосамбірщини... – С. 20.
- ⁴⁸ Лепакін В. Ікона та канонічність... – С. 162.
- ⁴⁹ П. Ю. Малков. Богоматеринство. Справочно-информационный портал алчевского благочиния. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://alchevskpravo-slavniy.ru/about>.
- ⁵⁰ Сидор О. «Во Вифлєемі нині новина...» (До теми Різдва Христового в українському мистецтві) // Різдво Христове 2000. Статті й матеріали / О. Сидор. – Львів: Логос, 2001. – С. 142.
- ⁵¹ Овсїйчук В. А. Українське малярство X–XVIII століть. Проблеми кольору / В. А. Овсїйчук. – Львів, 1996. – С. 298.
- ⁵² Овсїйчук В. А. Українське малярство X–XVIII століть... – С. 318.
- ⁵³ Сидор О. Давня українська ікона із приватних збірок: Альбом / упорядкування і вступна стаття / О. Сидор. – Київ: Родовід, 2003. – С. 76.
- ⁵⁴ Сидор О. Давня українська ікона із приватних збірок... – С. 82.
- ⁵⁵ Українське сакральне мистецтво з колекції «Студіон». Частина I. Врятовані від загибелі та забуття / Автор – упоряд. о. д-р Севастіян (Степан) Дмитрух. – Львів: Гердан-Графіка, 2005. – С. 8.

SUMMARY

Yuliya Popenyuk

The image of Virgin Mary in the Ukrainian icon «The birth of Jesus Christ»: theological text and cChristian iconography

The image of the Most Holy Mother of God in iconography of the Birth of Christ is considered. The Virgin Mary takes the most honorable place and acquires significance since She is the Mother of God, the Saviour of this world. Jesus Christ incarnated this world thn the Virgin Mary and the Holy Spirit, and became human to save the whole mankind. The church exalts and praises the image of the Mother of God by glorifying maidenhood of the Blessed Virgin before, during and after the birth of Jesus Christ, which is chanted in carol services and acathisti.

Keywords: the Nativity of Christ, iconography, icon, sacral art, Virgin Mary, image